

“Devletin İşçi Sınıfı” ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)*

Yirmi yedi yıllık CHP iktidarının önemli bir bölümü, tek parti yönetimi olarak geçti. Toplumun tümü üzerinde “vesayetçi” bir yönetim kuran CHP, iktidarının “meşruiyetini” iki temele dayandırıyordu:

1- *Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri temeli*. Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının verdiği prestiji değerlendiren CHP, Sivas Kongresi sırasında (4-11 Eylül 1919) kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni (A-RMHC) kendisinin ilk şekli olarak kabul eder. Hatta, CHP’nin ilk kongresi olarak da CHP tarafından Sivas Kongresi’nin kabul edilmesi bu bağlamda çok anlamlıdır. Bu “vurgu” dönemin resmi kaynaklarında sık sık tekrarlanmıştır.¹

2- *Sınıfsız imtiyazsız bir kitle düşüncesi*.² Halkı meslek grupları temelinde değerlendiren, korporatist bir anlayıştan esinlenen CHP, “halkçı” bir söylemi benimsemesi dolayısıyla, ülkedeki “tüm” kesimleri kapsama iddiasındaydı. Bu bağlamda CHP kendisini toplumun tüm kesimlerinin “temsilcisi” ve “ulusal” bir parti olarak CHP, tüm toplumsal kesimleri temsil edebiliyor ve tek parti yönetiminin meşruluğunu buna dayandırabiliyordu.

CHP’nin demokrasi anlayışı da “halkçılık” ilkesinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Demokrasiden Batı tarzı temsili demokrasi (liberal demokrasi) anlaşılmıyordu. Bu dönemde CHP’ye göre demokrasi, “halk yararına çalışmak”tı. Bu çerçevede CHP’nin toplumu modernleştirici yönü “halk yararına” olması dolayısıyla hem “demokratik” ve hem de “meşru”ydü.³

* **Tarih ve Toplum**, sayı 160, Nisan 1997.

¹ “... yaratıcı Şef vatani kurtarmak için bütün bir milleti tek bir maksat etrafında toplayarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yi Hukuk Cemiyetini kurduğu zaman C. H. Fırkasının temellerinide atmış bulunuyordu. Bilahare Halk Fırkası adını alan Müdafaa-yi Hukuk Cemiyetinin o zaman bir tek gayesi vardı: Düşmanı yurttan atarak milletin hakiki istiklalini kazanmak.” Bkz. **10 TC 1923-1933 [Onuncu Yıl Kitabı]**, Ank.(?), 1933 (?) s. 7. Aynı satırlar şurada da yer almaktadır: Cumhuriyet Halk Partisi, **On Besinci Yıl Kitabı**, Ankara, 1938, s. 3. **CHP 25 Yıl (Ankara, 1948)** adlı kitapta ise, “Cumhuriyet Halk Partisi, Kemal Atatürk’ün önderliği altında Milli Kurtuluş Savaşını yürüten ve Milli Egemenliği sağlayan “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin bir siyasi parti haline gelmesinden doğmuştur” (s.17) denilmektedir.

² Bu düşünce CHP programında da ifadesini bulmuştur: “Sınıf yok, iş bölümü var” başlığı altında “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir” denilmektedir. Bkz. **CHF Nizamnamesi ve Programı**, Ankara,1931, s. 32. “İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz” ifadesi M. Nafiz Çamlıbel ve B. Kemal Çağlar’ın Onuncu yıl Marşı’nda yer almaktadır.

³ Tüm bu meşruiyete rağmen tek parti dönemi boyunca, sınıf esasına dayalı örgütlenmek hukuken yasak olmakla beraber, siyasal parti kurmak hukuken yasaklanmamış ve “fiili” bir yasak uygulanmıştır. 1924 Anayasası’nda bir değişikliğe gidilmeden çok partili yasama geçilmiştir. Çok partili yasama geçildikten sonra Cemiyetler Kanunu’ndaki sınıf esasına dayalı örgütlenme yasağı kaldırılmıştır. Tek parti döneminde ortaokullarda ders kitabı olarak okutulan bir kitapta “Muhaliif Fırkalar” bölümünde “Muhalefet etmek, tenkit etmek maksatları bir fırka teşkil için esas olamaz. Muhaliif fırka mefhumu bizde yanlış anlaşılmuş ve yanlış tatbik edilmiştir. Bir fırka teşkil etmek, mevcut bir fırkaya veya fırkalara muhalif yollar takip eylemek gibi sabit bir fikre esir olmak demek değildir. Böyle hareket edenler, ileri gidisi tutan, yoldan alıkoyan menfi insanlardır. Bunlar, kendilerini beğendirmek için başkalarına fena demeye tek vasıta olarak kullanan insanlara benzerler. Yeni fırkalar “su işleri su tarzlarda ve su yolları takip ederek göreceğim” diyerek emek, gayret ve dikkat mahsulü olan esaslar ve prensiplerle meydana çıkmalıdır. Bir fırka ancak devamlı ve tahammüllü bir çalışma ve yüksek ahlak sayesinde

Tek parti yönetimi “*kendine göre*” bu meşru temellere otururken, “*modernleştirici*” yönünü sürdürmenin kolaylaştırıcısı olarak “*otoriter*” bir yönetim benimsemiştir. Bu otoriterliğin temellerini kısmen İttihat ve Terakki’nin otoriter uygulamalarında görmek mümkündür.

Otoriter bir modernleştiricilik Cumhuriyet aydınlarının ve bürokratlarının tarihsel bir yazgısı olmuştur. Çünkü, Osmanlı Devleti’nin “*koskoca bir imparatorluğun*” çöküşü gözlerin önünde gerçekleşmişti. (1878-1918) “*Ebed müddet*” olduğu düşünülen (16. yüzyıl) bir imparatorluğun “*yıkılması*”, Osmanlı ve Cumhuriyet aydınına devletin yıkılacağı “*korkusunu*” vermiştir.⁴ Bu yıkılışın önüne geçmenin yolu da otoriter bir şekilde aydın-bürokrat eliyle devlet ve toplumun “*modernleştirilmesi*” ve bir ulus-devlet “*inşası*” olmuştur.

CHP, 1927 kongresinde tüm dernekleri kontrolüne aldı. 1931 sonrasında ise, cumhuriyetçi güçleri tek çatı altında toplamak amacıyla birçok derneği (Türk Ocakları, Muallim Birlikleri, Mason Locaları...) kapatan CHP, belli başlı kuruluşları da (Türk Spor Kurumu) kontrolü altına alarak ve kendine uygun olanları (Türk Ocakları yerine Halkevleri) oluşturarak toplumsal yaşamdaki ağırlığını daha da hissettirmiştir. Toplumsal bazda, CHP hariç, en örgütlü ve gençlikle yoğun ilişki içinde olan iki kuruluş vardı: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1936’da Türk Spor Kurumu adını aldı) ve Halkevleri’ydi.⁵

CHP, tüm toplumsal kesimleri kapsamı ve kontrolü altına almayı ve kendine bağlamayı amaçlıyordu. Parti-devlet kaynaşmasının sağlandığı bu yıllarda, işçi ve esnaf örgütlenmesi de CHP’nin bu hegemonyacı yapılanmasının bir parçası olarak görülebilir.

Partinin Mayıs 1931’de toplanan Üçüncü Büyük Kongre’sinde kabul edilen programında, Türkiye’de sınıf kavramı reddediliyor ve “*çalışma zümreleri*” olduğu (1. Küçük çiftçiler, 2. Küçük sanayiciler ve esnaf, 3. Amele ve işçi, 4. Serbest meslek sahipleri, 5. Sanayiciler, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar) belirtiliyordu.⁶

CHP Umumi İdare Heyeti içerisinde de yapılan görev dağılımında, Dört grup oluşturulmuş ve bu gruplara bağlı olarak Onüç büro oluşturulmuştur. Bu konuya ilişkin CHF Katib-i umumiliğinin 2101 sayılı ve 29.8.1931 tarihli yazısında ayrıntılı bilgi verilmektedir.⁷

“*A Grubu:*”

---

kendi prensiplerine inananların adedini arttırabilir” denilmektedir. Bkz. Prof. Dr. A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, TTK yay., Ankara, 1988, ss. 236-237.

⁴ Bu korkunun dayandığı temellerin gerçekçi boyutları olduğu da açıktır. Özellikle 1914-1945 yılları arasındaki dünya koşulları göz önüne alındığında bu durum daha büyük bir açıklık kazanır. E. Hobsbawm, bu dönemi Felaket Çağı (Katastrof Çağı) olarak nitelendirmektedir. Bkz. Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991, Aşırılıklar Çağı**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal yay., İstanbul, 1996, ss. 31-260.

⁵ Lütfü Erişçi, **Türkiye’de Gençlik Meselesi**, İstanbul, 1937, s. 48. 1932’de kurulan Halkevleri zaten CHP’ye bağlıydı. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı da Türk Spor Kurumu adını aldıktan sonra 1936’da CHP’ye bağlandı. Yaşamına izin verilen dernekler CHP’nin kontrolündeydi ve genellikle yönetim kurulları CHP’lilerden oluşuyordu.

⁶ CHF Nizamnamesi ve Programı, s. 32. Bu tasnif, mesleki temsilcilerin tasniflerine de yakındır. Birinci TBMM’nde bu düşünce güçlü bir şekilde savunulmuştu. Mesleki temsilciler toplumu 9 gruba ayırmaktadır: 1. Çiftçiler ve çobanlar, 2. Tüccarlar, 3. Denizciler, 4. Madenciler, 5. İrgatlar, 6. Serbest meslek sahipleri, 7. Sanatkarlar, 8. Memurlar, 9. Askerler. Bkz. İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Anadolu Üniv. yay., Eskişehir, 1985, s. 175.

⁷ Bu yazı CHF Katib-i umumisi Kütahya Mebusu Recep (Peker) imzasıyla gönderilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, (Mahremdir. Hizmete Mahsustur. Fırka Bürolarında kullanılacaktır.), Mayıs 1931’den Birinci kanun 1932 nihayetine kadar, cilt 1, (Ankara), 1933, Hakimiyeti Milliye Matbaası, s. 18.

Birinci büro- Teşkilat, intihaplar, Fırka kongreleri.

İkinci büro- Alelumum dilekler ve müracaatlar.

Üçüncü büro- Fırkamızdan başka Cemiyetlerin ve Fırkaların vazifelerini tetkik ve takip.

Dördüncü büro- Fırka teşkilatımızın teftişi.

B Grubu:

Beşinci büro- Milli kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat.

Altıncı büro- Spor ve gençlik.

Yedinci Büro- Halk dersaneleri, okuma yazma, halk hatipleri.

Sekizinci büro- Matbuat, Fırka Neşriyatı, Fırka programının teşrihi, propaganda.

C Grubu:

Dokuzuncu büro- İş, işçiler, esnaf teşkilatı, serbest meslek.

Onuncu büro- İktisat vaziyetinin tetkik ve mütalaası.

D Grubu:

Onbirinci büro- İçtimai muavenet teşkilatı.

Onikinci büro- Fırka faaliyetlerinin hukuk esaslarıyla telifi.

Onüçüncü büro- Merkez ve taşrada bütçe, aidat, teberruat, varidat ve hesap işlerinin usulünde tanzim ve takibi. Fırka emlak ve eşyasının muamele ve kayıtlarının tanzim ve takibi”.

Yapılan bu görev dağılımına göre, C grubunun görevleri şunlardı: ⁸

“ Bu grup memleketin iktisadi faaliyetleri, fırka programında yazılı sınıflar üzerinde çalışacak ve programımızın ruhunu teşkil eden sınıf mücadelesine mahal vermeden hepsi arasında ahenk ve müvazenet tesis için konacak kanunlar ve Fırka esaslarını yürütmek için çalışacaktır. İşçi ve esnaf üzerindeki dikkat noktalarını tespit etmek üzere Umumi İdare Hey’etinin yaptığı talimat ayrıca gönderilecektir.”

CHP’nin Mayıs 1935’te toplanan Dördüncü Büyük Kurultay’ında kabul edilen programın 68. maddesi “İşçi ve esnafın örgütlenmesi”ne ayrılmıştır:

“Türk İşçilerini ve esnafımızı, ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programının çerçevesi içinde, örgütlenmeyi iş edineceğiz.”⁹

Parti programında, Partinin işçi ve esnafın örgütlenmeye yönelik düşünceleri çerçevesinde, 1935 yılının yaz aylarında, CHP il başkanlıklarına CHP Genel Sekreterliği’nden iki yazı gönderilmiştir. Birincisi, 577 sayı ve 23.7.1935 tarihlidir. Bu yazıda Parti programının “Türk İşçisi ve esnafını ulusal kuram (bünye) için faydalı birer varlık halinde örgütlendirmeyi prensip olarak kabul” ettiği ve bu çerçevede gerekli “esasları” saptamak için esnafın yanıtlaması istenen sorular gönderilmiştir. Yazıda, bu sorular yanıtlandıktan sonra, bu konuda

⁸ Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, c. 1, s. 20. Bu gizli yazışmada "sınıf" kavramının geçişi dikkat çekicidir.

⁹ CHP Programı, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır, Mayıs 1935, Ankara, Ulus Basımevi, s. 23.

CHP il ve ilçe yöneticilerinin ve ilgililerin görüşlerinin en kısa zamanda bildirilmesi istenmektedir.¹⁰

CHP Genel Sekreterliği'nin gönderdiği ikinci yazı ise, 598 sayılı ve 9.9.1935 tarihli'dir.¹¹ Bu yazıda “*Türk işçi ve esnafına verilecek şekiller üzerinde araştırmalar yapılırken bugün mevcut olan esnaf cemiyetlerinin bazılarında bir takım noksanlıklar bulunduğu*” belirtilmektedir. Bu noksanlıklar arasında hesapların günü gününe tutulmaması, usulsüz harcamalar yapılması, dernek gelirlerinin tamamına yakınının maaş ve masraflara ayrılması ve esnafa hiçbir yardımlarının dokunmaması sayılmaktadır.

*“İşçi ve esnaf kitlelerinin hak ve hayatlar ile yakından ilgilenen partimiz bu kitleler örgütünün ergemize (amacımıza) en uygun ve mümkün olduğu kadar kısa bir zaman içinde kurmak için çalışmaktadır. Ancak bu çalışma bitip lazım gelen kanuni hükümler konuluncaya kadar mevcut işçi ve esnaf cemiyetlerinin bakımsız ve kontrolsüz kalmaları doğru olmayacağından ilinizdeki cemiyetlerin işlerinde ve hesaplarında bu ve buna benzer noksanlar var ise hepside partili olan Tecim odalarının başkan ve üyelerini harekete geçirmek suretile az zaman da düzeltilmesini ve toplanan paraların her halde işçi ve esnafa yardım ve esnaflığa faydalı olacak şekilde sarf edilmesini sağlayacak tedbirler alınmasını ve elde edilecek sonuçların Birinci Teşrin sonuna kadar bildirilmesini sevgi ve saygılarımla dilerim.”*¹²

CHP bünyesinde, İşçi ve esnaflara ilişkin olarak yer alan büro uzun yıllar, hatta çok partili yaşama geçtikten sonra da devam etmiştir.¹³

İşçi ve Esnaf Örgütlenmesinde İzmir Örneği

CHP programında ve Parti gizli yazışmalarında yer alan bu görüşler, CHP İzmir örgütü tarafından önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Program ve yazışmalarda “*teorik*” olarak yer alan bu görüşlerin İzmir’de “*pratiğe*” döküldüğü görülmektedir.¹⁴ M. Bülent Varlık’a göre, İzmir’de işçi sınıfının yoğunluğu, örgütlülüğü ve eylemliliği CHP’yi “*salt İzmir’e özgü*” uygulamalara yöneltmiştir.¹⁵ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu uygulama belki pratikte İzmir’e özgüdür, ama teoride İzmir’e özgü değil, ülke geneline yöneliktir.

CHF İzmir’de ilk önce işçileri Parti’ye üye olarak kaydetmeye yönelik çalışmalara girişti. SCF muhalefetini bir hayli etkin olduğu İzmir’de, SCF denemesinin hemen sonrasında,

¹⁰ Bu yazı CHP Genel Sekreter Vekili Giresun Sayılavı M. Akkaya imzasıyla gönderilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi**, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır.), 17 Mayıs 1935’den Birinci kanun 1935 sonuna kadar, cilt 7, (Ankara), 1936, Ulus Basımevi, s. 135.

¹¹ Bu yazıda CHP Genel Sekreter Vekili Giresun Sayılavı M. Akkaya imzasıyla gönderilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi**, cilt 7, s. 136.

¹² **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi**, cilt 7, ss. 136-137.

¹³ Bu konuda elimizde CHP Arşivi olmadığı için kesin bir değerlendirme yapmak mümkün olmamakla beraber, Orhan Özacun tarafından hazırlanan **CHP Bibliyografya Denemesi**’nde CHP İşçi ve Esnaf bürosu yayınları sayı:1 (1954, 4 sh) adlı bir broşür yer almaktadır. Bkz. Orhan Özacun, **CHP Bibliyografya Denemesi**, İstanbul, 1993, s. 35. Bu bilgi, büronun varlığını bazı değişikliklerle beraber 1954 yılına kadar koruduğunu göstermektedir.

¹⁴ Elimizdeki bilgilere, ülke geneli için düşünülen bu örgütlenme sadece İzmir’de uygulanabilmiştir.

¹⁵ M. Bülent Varlık, “İzmir İşçi-Esnaf Kurumları Birliği Yardım Talimatnameleri (1935-1936)”, **Kebikeç**, 1996, yıl 2, sayı 4, (ss. 195-201) s. 195.

1931 yılının yaz aylarında CHF il başkanı Hacim Muhittin Bey'in (Çarıklı) çabaları ile partiye üye olan işçi sayısı 1500'e ulaştı.¹⁶ Hacim Muhittin Bey'den sonra, CHF İzmir il başkanlığına Avni Doğan getirildi.¹⁷

Avni Bey'in il başkanı olmasından kısa bir süre sonra işçi ve esnaf cemiyetlerini "tam anlamı ile" denetim altına almak için çalışmalar başladı.¹⁸ Ve 11 Aralık 1934 tarihinde İzmir Valisi Kazım Dirlik¹⁹ İzmir İşçi ve Esnaf kurumları birliğinin kurulmasına ilişkin bir bildiri yayınladı. Bildiride, mevcut bulunan işçi ve esnaf cemiyetlerinin "şekil ve idarelerinde bazı aksaklıklar" bulunduğu belirtilerek, "Sihhi, içtimai ve iktisadi gayeler üzerine teşekkül etmiş olan bu cemiyetleri daha canlı ve memlekete daha faydalı bir vaziyete sokabilmesi için her sınıf müessesede bütün esnaf ve işçiler aşağıda gösterilen kanuni ahkama tamamen riayet etmeleri, aksi takdirde haklarında Ceza Kanununun 326. maddesine göre kanuni takibat yapılacağı" bildirilmektedir.²⁰

Bütün esnaf ve işçilerin derneğe üye olarak kaydedilmeleri ve kimlik cüzdanı almaları zorunluymuştu. Dernek üyesi işçi ve esnaf, üyelik yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde, yasal işlemlerle karşı karşıya kalacaklardı. 1 Ocak-1 Mart 1935 tarihleri arasında kimlik cüzdanı almayanları çalıştıranlarda cezalandırılacaktı. İşçi ya da esnafın derneğe vereceği aidat işveren tarafından onların ücretlerinden kesilecekti. İşçi ve esnaf dernek tüzüğüne uyacaktır. Tüzüğün hükümlerine uyulup uyulmadığı polis ve belediye zabıtası tarafından takip edilecekti.²¹

CHP İzmir örgütü bünyesinde, "CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu" kurulmuştu. Bu büro, Birliğin 25 ağustos 1935 tarihindeki açılışından sonra, bu açılışa ilişkin bir bülten yayınladı.²² Birliğin açılışını dönemin ekonomi bakanı Celal Bayar yaptı. Açılışı Bayar'ın yapması, birliğe verilen önemi de göstermektedir. Bu tarihten birkaç yıl önce hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'na sunulan bir raporda Ekonomi Bakanlığı bünyesinde, "iş hayatımızı hem işverenler hem de işçiler cephesinden tetkik ederek iş şartlarını rasyonel esaslara" bağlamak ve "Cumhuriyet idaremizin iş siyasetini daha canlı ve faydalı bir surette tedvir edebilmesi için" bir "iş ve işçiler bürosu" kurulması önerilmişti.²³

¹⁶ Bkz. Hakkı Uyar, "Türk Devrimi'ni Teorileştirme Çabaları: Mahmut Esat Bozkurt Örneği II", **Tarih ve Toplum**, sayı 120, Aralık 1993, ss. 9-16. İşçilerin CHF'ye üye olmalarını o dönemde son derece yaygın olan ve sıklıkla işlenen ulusal "birlik" sağlanması düşüncesi çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu düşüncüyü savunanların başında Mahmut Esat (Bozkurt) gelmektedir. İzmir basınında çıkan yazılarında bu düşüncüyü savunmuştur. CHF İzmir il başkanı Hacim Muhittin Bey bu tarihlerde il başkanlığı görevinden başka, Balıkesir milletvekiliydi de. Her iki görevi de birlikte yürütüyordu. H. Muhittin Bey, 15 Temmuz 1931-11 Temmuz 1934 tarihleri arasında CHF İzmir il başkanlığı görevinde bulunmuştur. Bkz. **Coşkuyla Akan Aynı İrmakta CHP'den SHP'ye İzmir il Başkanları**, SHP İzmir İl Başkanlığı yay., İzmir, 1993, s. 58.

¹⁷ Avni Doğan bu göreve getirildiğinde Yozgat milletvekiliydi. CHF İzmir il başkanı olarak 23 Temmuz 1934 ile (18) Temmuz 1936 tarihleri arasında görev yaptı. Bkz. **Coşkuyla Akan Aynı İrmakta CHP'den SHP'ye İzmir İl Başkanları**, s. 18, 60.

¹⁸ Varlık, a.g.m., s. 196.

¹⁹ Kazım Dirik, 27 Mart 1926-7 Ağustos 1935 tarihleri arasında İzmir valiliği görevinde bulundu. Bu tarihten sonra da Trakya Umumi Müfettişliği'ne atandı. Mehmet Ali Keskin, **İzmir Valileri (1390-1989)**, İzmir, 1989, s. 94.

²⁰ Kemal Sülker, **Türkiye Sendikacılık Tarihi 1**, Bilim Kitabevi yay., İstanbul, 1987. s. 32.

²¹ Sülker, a.g.e., ss. 32-33.

²² **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, İzmir, 1935.

²³ **Sınai Tesiat ve İşletme ve Vekalet Teşkilatına ilaveler Hakkında Raporlar**, (Bakanlığın yeni teşkilatından önce Bakanlar Heyetine sunulmuştur), (Birinci Kanun 1933), TC Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı Seri: 1, No. 1,

Birliğin açılışından sonra yayınlanan bültene Avni Doğan yazdığı Önsöz’de, Roma, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kurulan işçi ve esnaf örgütlenmeleri olan Ahilik ve Lonca teşkilatlarının korporasyon niteliği taşıdığı; Cumhuriyet döneminde ise, 21 Eylül 1925 tarihinde çıkarılan kararname ile İzmir, İstanbul, Adana ve Zonguldak gibi kalabalık şehirlerde kurulan İşçi ve Esnaf cemiyetlerinin bunlardan tamamen ayrıldığı belirtilmektedir.²⁴

A. Doğan, Birliğin oluşturulmasının gerekçeleri arasında şunları saymaktadır.²⁵

“İzmir’de partimizle yan yana yürüyerek onun koruyucu ve ilerletici kaynağından hız alan otuz iki kurum vardır. Bunlar 100.000 liralık bir Bütçe içinde çalışırlar. Geçen yıldaki gelirleri 86.000 lira idi. Her kurum ayrı ayrı toplanır, ayrı ayrı kira verir, böylece gereksiz masrafa girerdi. Kurulmalarındaki asıl amaç yüzüstü kalmış, sağlık ve sosyal yardım yönünden pek az bir varlık gösterebilmişti. 86.000 liradan ancak 15.000 lirası Birliğin üyelerine yarım olarak harcanılmış, arta kalanı masrafa boğulup gitmişti.”

Bu sakıncaları gidermek amacıyla, dağınık bulunana derneklerin genel kurullarında alınan bir kararla hepsi birleştirildi ve tek bütçe ile idare edilmeye başlandı. Gereksiz masrafların ortadan kalkmasıyla, gelirin tamamına yakını üyelerin yararına harcanılmaktadır. Her ay binlerce işçi ve esnaf aileleriyle birlikte sağlık yardımı görmekte; Parti Bürosunun doktor ve ebeleri en uzak işçi kulübelerine kadar gitmektedirler. Yamanlar’daki kampların temiz havasında ve Agamemnon kaplıcalarında şifalı sularında dinlenmektedirler. Doğumda, ölümden, hastalıkta, işsiz kaldıklarında Birlik yardımlarına koşmaktadır. Avukatlarımız işçi ve esnafın haklarını parasız olarak aramaktadırlar.²⁶

C. Bayar da yaptığı açılış konuşmasında *“Biz işçi ve esnaf teşekküllerimizin kuvvetli olmasını istiyoruz. Partimiz ve hükümet, iş ve işçi hayatına, küçük esnafa lazım olan önemi vermek kararındadır”* demektedir.²⁷

Bültende yer alan *“Türk işçisi Milliyetçidir”* başlıklı yazıda Türkiye’de sınıf ve zümre imtiyazı olmadığı, iş bölümü olduğu belirtilmekte ve *“Sen, ben yok, sayın Türk işçisi, biz varız...”* denilmektedir.²⁸ Bu düşünce, Ziya Gökalp’ in solidarist- ahlakçı söylemlerinden biri olan *“Ben, sen yokuz, biz varız”* dan alınmıştır.²⁹

Ankara, 1935, s. 180. Bu büro işçilerin sağlık ve güvenliği, çalışma saatleri, işçi ve işveren ilişkileri, işçi sigortaları ve iş kanununun hazırlanması üzerine çalışacaktı. Bu büro daha sonra Ekonomi Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Bu konuya C. Bayar Birliğin açılış sırasında yaptığı konuşmada değinmiştir. Bkz. **CHP İzmir İşçi ve Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, ss.

²⁴ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 6.

²⁵ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 6. Birliğin oluşturulmasından önce, benzer iş kollarında çalışanlar bir dernek altında toplanmaya çalışılmıştır. Aynı iş kolunda çalışan yedi amele derneği *“Deniz Amelesi Cemiyeti”* ve kamu hizmeti yapan şirket işçileri *“İmtiyazlı Şirketler Memur ve Müstahdemin Birliği”* adı altında toplandı. Fabrika işçileri için *“Sanayi İşçileri Birliği”* kuruldu. Tütün, matbaa ve fırın işçileri ve şoförler ayrı ayrı örgütlendiler. Bkz. Lütfü Erişçi, **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet olarak)**, İstanbul, 1951, s. 22, Sülker, a.g.e., s. 32 ve M. Şehmus Güzel, **Türkiye’de İşçi Hareketi, 1908-1984**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s. 133. Bu örgütlenmelerin sonucunda bir üst kuruluş olarak İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği oluştu.

²⁶ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 6.

²⁷ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 9. Kutay, a.g.e., s. 438.

²⁸ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, ss. 10-11.

²⁹ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim yay.,İst., 1989, s:74

Birliğin Hukuki Yapısı

1935 yılının ilk aylarında Birliğe katılacak olan 32 kuruluşun yeni yönetimleri belirlendi. Yeni seçilen bu yönetimler, 13 Mart 1935'te yaptıkları kongrede, İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri Genel Bürosu'nu kurdular. Büro'nun kuruluşu, İzmir Ticaret Odası tarafından 24 Nisan 1935 tarihinde onaylandı. Bu 32 bağımsız dernekten oluşan Genel Büro, CHP İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği (sonraki adıyla CHP İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliği) hukuken oluşturuluncaya kadar geçen zamandaki "ara dönemi" doldurdu.³⁰ Genel Büro; Merkez heyeti, Daimi heyet ve Umumi bürodan oluşuyordu. Genel Büro'nun amacı Nizamname'sinde şöyle belirtiliyordu:³¹

"İzmir esnaf ve işçisini mesleki alakaları ve devlet yasaları dahilinde yürütmek ve bilhassa aralarında içtimai ve sıhhi yardımları genişletmekle beraber iktisadi esaslar dairesinde yükselmelerini ve milletin ana varlığı içinde kendi varlıklarına ve rejime her veçhile bağlı ve faydalı kılmaktan ibarettir."

Genel Büro, sosyal ve sağlık yardımlarında bulunacaktı. Hastalık, ölüm, doğum, evlilik ve esnafın ekonomik sıkıntılarında para yardımı yapacaktı.³²

25 Ağustos 1935 tarihinde Birlik açıldı. Birliğin Ana Tüzüğü 1936 yılı başlarında kabul edildi.³³ Bu tüzük, 1940 yılında yeniden hazırlandı.³⁴

CHP'ye bağlı "hükümü şahsiyetler"den sayılan Birliğin hesapları Parti ve Ticaret Odası tarafından kontrol edilmekteydi.³⁵

Birliğin Çalışmaları

Birlik kurulduğunda bünyesinde 32 işçi ve esnaf derneğini bulunduruyordu. 32 dernekten 15'i işçi, 17'si esnaf derneği idi. Birlik bünyesinde hem işveren (esnaf), hem de onların yanında çalışanların (işçi) derneklerini bir arada bulunduruyordu: Ekmekçiler- fırın işçileri, lokantacılar ve kahveciler- garsonlar, yük araba sahipleri- yük araba sürücüleri, binek araba sahipleri-binek araba sürücüleri.

1935 yılında Birliğe üye 17359 işçi ve 6622 esnaf bulunuyordu. Bu tarihte İzmir'de Birliğe üye olmayan 6000 kadar işçi ve 3500 kadar da esnaf vardı.³⁶

---

³⁰ Varlık, a.g.m., s. 196.

³¹ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 26.

³² **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1. s. 28.

³³ Varlık, a.g.m., s. 197.

³⁴ Atatürk'ün ölümünden sonra, dilde bazı kelimelerin tekrar eskilerinin kullanılmaya başladığını görmekteyiz. Birliğin, "Ana Tüzüğü"nü yerini "Ana Nizamname" alırken, İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği'nin adında yer alan "Kurumları" kelimesi kalkmış ve yerine "Cemiyetleri" gelmiştir. **CHP İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliği Ana Nizamnamesi**, İzmir, (1940). Bu nizamname, 1940 yılının Nisan ayında onaylanmıştır.

³⁵ **İzmir'de 15-12-938 tarihinde Halkevi binasında toplanan CHP Vilayet kongresinde okunan il yönetim kurulunun iki yıllık çalışma raporudur**, İzmir, 1938, s. 15.

³⁶ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 14. İşçiler arasında en kalabalık gruplar tütün ve sanayi işçileridir. Tütün işçilerinin sayısı 9653 ve sanayi işçilerinin sayısı 2146'dır.

1940 yılında Birlik bünyesindeki işçi ve esnaf derneklerinin sayısı Yirmiyedi'ye inmiştir. İki işçi (binek araba sürücülerini, çarşı hamalları) ve üç esnaf (motorlu vasıta sahipleri, binek araba sahipleri, salon sandalcıları) derneğı, 1940 yılında kabul edilen nizamnamede yer almamaktadır. Bu nizamnamede yer alan işçi derneğı sayısı 13, esnaf derneğı sayısı 14'tür. İşçi dernekleri şunlardır: Deniz işçileri, eczane kalfaları, fırın işçileri, garsonlar, gümrük hamalları, imtiyazlı şirketler memur ve müstahdeminleri, kutucular, şoförler, ticarethane memur ve müstahdeminleri, tütün işçileri, sanayi işçileri, yapıcılar ve yük araba sürücülerini. Esnaf dernekleri ise şunlardır: Ayakkabıcılar, bakkallar, balıkçılar, berberler, ekmekçiler, güzel sanatlar, kahveciler, kasaplar, kolonya baharatçılar, lokantacılar, müzayede bedesteni, sütçüler, terziler, yük araba sahipleri.³⁷

Birliğin işçi ve esnafa yönelik yardımları genel olarak iki şekilde oluyordu. Birincisi sağlık yardımı. Hastaneye yatırma, diş tedavisi, tahlil, evinde tedavi, genel bakım, doğum, ilaç, göz muayenesi, pansuman, kamp (Yamanlar) ve Ilıca (Balçova), röntgen, ölüm yardımı bu çerçevede sayılabilir. Diğer bir yardım şekli de fakir üyelerin çocuklarını giydirme, sünnet ettirme, hukuk danışmanlığı, para yardımı, esnafa borç verme gibi sosyal yardımlardır.³⁸

Birliğin iki doktoru, iki ebesi, iki ambulansı vardı. Doktorlardan bir hasta haberi verilen işçi ve esnafın evlerine kadar giderken, diğeri Birliğin dispanserinde hastaları tedavi etmekteydi.³⁹

Birlik 1936 yılında 39.745 kişiye, 1937 yılında 39.396 kişiye, 1938 yılının ilk on ayında 35.373 kişiye sağlık, para ve eşya yardımında bulunmuştu.⁴⁰ Birlik üyelerinin aileleri ile 70-80.000 kişiye ulaştığı düşünülecek olursa, Birliğin bunların hemen hemen yarısına yardımda bulunduğı ortaya çıkmaktadır.

Birliğin Sonu

Birliğin hangi tarihte ortadan kalktığını bilmiyoruz. M. Bülent Varlık, Birliğin ortadan kalkmasına yönelik olarak 1947 yılı tahmininde bulunuyor.⁴¹ Bu tahminin aşağı yukarı doğru olduğu düşünülebilir. İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliğı, 1944 yılında İzmir'de kurulan ve işçi sağlığını korumak amacıyla bir hastane kurmayı amaçlayan İzmir İşçi Sağlığı'nı Koruma Cemiyeti'nin⁴² ertesini yıl hastaneyi kurmasından sonra, Birlik dispanserini hastaneye devretti.⁴³ Böylece, Birlik en önemli işlevlerinden birini bir başka kuruluşa devretmiş oldu.

³⁷ Bu derneklerin sayılarının karşılaştırılması için bkz. **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliğı Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 14 ve **CHP İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliğı Ana Nizamnamesi**, s. ss. 6-7. Bu sayılardaki değişikliklerin nedeni bazı mesleklerin ortadan kalkması olabileceğı gibi, bazılarının da diğeri derneklerle birleştirilmesi de olabilir.

³⁸ **CHP İzmir İşçi-Esnaf Birliğı Bürosu**, Genel Büro Yayımı, Sayı 1, s. 14

³⁹ **CHP 28/12/1936 Tarihinde Toplanan Vilayet Kongresi Zabıtnamesi**, İzmir, 1937, s.12.

⁴⁰ İzmir'de 15-12-1938 tarihinde Halkevi binasında toplanan CHP Vilayet kongresinde Okunan İl yönetim kurulunun iki yıllık çalışma raporudur, s.15. Birliğin etkinlikleri için ayrıca bkz. **Cumhuriyet'in 15. Yılında İzmir**, İzmir, 1938, ss.102-103.

⁴¹ Varlık, a.g.m., s. 196. Varlık'ın bu tarihi vermesinin nedeni 20 Şubat 1947 tarihinde kabul edilen Sendikalar Kanunu olsa gerektir. Bu kanun için bkz. Güzel, a.g.e., s. 154 vd.

⁴² **İzmir İşçi Sağlığını Koruma Cemiyeti 1944 Yılı Çalışma Raporu**, İzmir, 1945.

⁴³ Varlık, a.g.m.. s. 200.

1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle sınıf esasına dayalı örgütlenme yasaklanmıştı. Bu yasa, 10 Haziran 1946 tarihinde kaldırıldı.⁴⁴ Bu yasağın kalkması Birliğin sonunu hazırlamış olsa gerektir. Gerçekten de, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi, İzmir'de de sendikalar kurulmaya başlandı: İzmir İşçi Sendikaları Birliği, İzmir Terziler Sendikası, İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası, İzmir Müessese, Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası, İzmir Mensucat İşçileri Sendikası, İzmir Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası, İzmir Tütün İşçileri Sendikası.⁴⁵ 1946 yılının yaz aylarında kurulan bu sendikaların Birliğin yerine kurulmuş olması muhtemeldir.

Çok partili yaşama geçtikten sonra dağılan Birliğe ve tek parti dönemi işçi örgütlenmesine yönelik çeşitli görüşler vardır. Lütfü Erişçi, tek parti yönetimini "*diktatörlük devri*" olarak tanımlamakta ve İzmir'deki işçi örgütlenmesini CHP'nin "*faşizan bir kadro içinde işçileri teşkilatlandırmak tecrübesi*" olarak görmektedir. Bu denemenin ülke geneline yayılamaması nedeniyle Erişçi bu uygulamayı başarısız bulmaktadır.⁴⁶ Kemal Sülker'e göre, CHP işçi sınıfını "*dilediği yöne yöneltmek*" ve kendisinin "*bir parçası haline getirmek*" amacıyla bu örgütlenmeye girişti.⁴⁷ M. Şehmus Güzel, CHP'nin böyle bir uygulamaya gitmesinin nedenleri arasında gizli işçi örgütlenmelerinin önüne geçmeyi, işçileri Partinin "*vesayeti, güdüm ve denetimi*" altına almayı, "*onları 'sınıf bilinci'nden uzak 'milliyetçi' ve resmi ideoloji bilinciyle*" donatma isteğini saymaktadır.⁴⁸ Ahmet İnsel, tek parti döneminin devletçi ekonomi politikalarının beraberinde "*Devlet'in Burjuvazisi*" ve "*Devlet'in İşçi Sınıfı*" kavramlarını yarattığını belirtmektedir.⁴⁹ M. Bülent Varlık ise, konuya ilişkin makalesinde Birlik, "*Cumhuriyet döneminde oldukça yaygın olarak görünen 'sarı sendika'ların öncüsü olarak nitelenebilir*" demektedir.⁵⁰ Atilla İlhan'ın bir yazısında yer alan şu bilgi ilgi çekici:⁵¹ İzmir'de ilkokul öğrencisi iken (1930'lar) ulusal bayramlarda "*Önce 'askeri birlik' sandığım, O üniformalı işçiler (?) hakiye çalar sarı/yarı askeri bir giyim içindeydiler; Ayaklarında golf pantolonları, geçit töreninde uygun adım geçiyorlardı.*"

CHP'nin tek parti döneminde, iktidarının meşruiyet temellerini sağlamlaştırmak işçi, esnaf vd. tüm toplumsal kesimlerin temsilcisi "*ulusal*" bir parti olduğunu ortaya koymak amacıyla, ülke genelinde örgütlemeyi planladığı, ancak sadece İzmir'de⁵² uygulamaya

⁴⁴ Sülker, a.g.e., s. 35.

⁴⁵ Güzel, a.g.e., 150, Erişçi, a.g.e., s. 29.

⁴⁶ Erişçi, a.g.e., ss. 20-22.

⁴⁷ Sülker, a.g.e., s. 32.

⁴⁸ Güzel, a.g.e., s. 133.

⁴⁹ Ahmet İnsel, "Devletçiliğin Anatomisi". Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 2, ss. 419-425. İnsel'e göre, "Devlete bağlı işçi sınıfı, emekle sermaye arasında ortaya çıkabilecek potansiyel çatışmaların, devlet eliyle belli bir düzene konmasına olanak verdi". Bkz. Ahmet İnsel, **Düzen ve Kalkınma Kışkırcısında Türkiye, Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü**, (Çev. Ayşegül Sönmezay), Ayrıntı yay., İstanbul, 1996, s. 228.

⁵⁰ Varlık, a.g.m., s. 196.

⁵¹ Atilla İlhan, "Söyleşi; Kılavuzu Karga Olanın...", **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1997, s. 20. İlhan'ın bu tarifine benzer fotoğraf, A. İnsel'in yukarıda adı geçen makalesinde ve kitabının kapağında yer almaktadır. Bu fotoğrafta Kayseri Dokuma Fabrikası işçileri bir geçit töreninde görülmektedir.

⁵² Bu örgütlenmenin sadece İzmir'de olduğunu belirttik. 1943 yılında ülkedeki işçilerin %52'si İstanbul, İzmir ve Zonguldak'ta bulunuyordu. Buralarda da işçi cemiyetleri vardı. (Bkz. Güzel, a.g.e., s. 128, 146). Buralardaki örgütlenmeler üzerinde ayrıntılı bilgimiz olmamakla beraber, İzmir'deki örgütlenme, şehirdeki tüm işçi-esnaf cemiyetlerini kapsamı, amaç ve çalışmaları bakımından diğer şehirlerdekinden ayrı olsa gerektir.

koyabildiği işçi-esnaf örgütlenmesi girişimi, Ziya Gökalp'ten esinlenen Korporatist bir örgütlenme girişimidir.

